

KÖRNYEZETVÉDELMI ANALITIKA

Víz-, talaj- és levegőszennyezések vizsgálata

**Környezeti analitikai elemzések (KM MSc) BMEVESAM207
Környezetvédelmi analitika (KM BSc) BMEVESAAKM6**

2019. őszi félév

Tantárgy felelős: Dr. Horváth Viola

Óra vázlat

Téma 1: Bevezető, klasszikus analitikai alapok , spektroszkópia (Dr. Koczka Béla)

Téma 2: Bevezetés - a környezetvédelmi analitika jelentősége, az analitikai mérések alapjai (Dr. Horváth Viola)

Téma 3: Víz- és talaj-szennyezések, hulladékok szerves és szervetlen anion szennyezőinek vizsgálata (Dr. Horváth Viola)

Téma 4: Az ökoszisztémát, az egészséget károsító elemek analízise levegő, víz, talaj, hulladék és biológiai mintákból. (Dr. Horváth Viola)

Téma 5: Levegőszennyezés vizsgálatok (Dr. Horváth Viola)

A környezetanalitikában használt főbb mérési technikák

- ✓ elektroanalitikai módszerek
  - atomspektroszkópiai módszerek
  - molekulaszpektroszkópiai módszerek
  - kromatográfiás módszerek

A kromatográfia

Introduction to Chromatography 1 - The Separation

The First Experiment

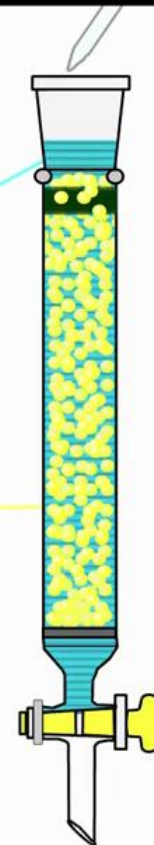
The first chromatography experiment was carried out by the Russian botanist Michail Twsett in 1906. He extracted a leaf with petroleum ether solvent (a petroleum distillate fraction) and prepared a column consisting of crushed chalk immersed in petroleum ether. The leaf extract was slowly dripped into the top of the column and the solvent slowly leached through the column by gravity.

Although the leaf extract appeared dark green (through the domination of the chlorophyll pigment) other colors appeared as the extract began feeding through the chalk in the column. The other colors appearing were other pigments which were contained in the original extract.

The different pigments interact differently with the chalk as they move down the column. The red pigment sticks to the chalk the least amount and therefore comes out of the column first. The green pigment sticks to the chalk the most and comes out last.

Petroleum Ether

Crushed Chalk

stop

Ardent
scientific

A kromatográfia „reptéri” hasonlata

Airport Analogy

A useful analogy can be to liken separating tourists at an airport because of the different times they spend in the shops (stationary phase).

in

play

out

Ardent
scientific

Introduction to Chromatography 4 - Analogy Time!

shops

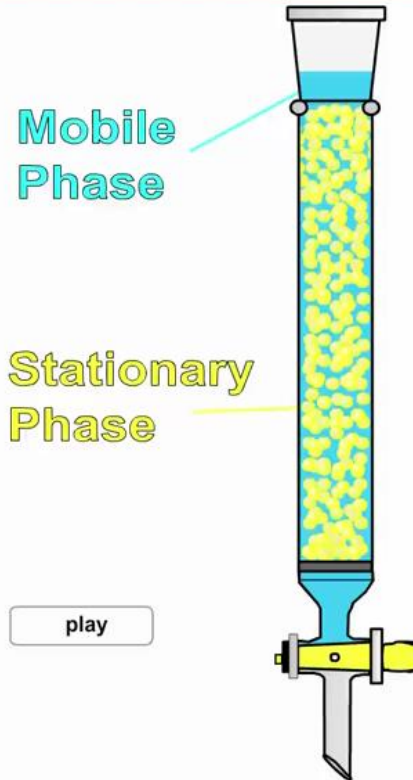
Az elválasztás folyamata és a kromatogram

Introduction to Chromatography 5 - Chromatogram

Output - the Chromatogram

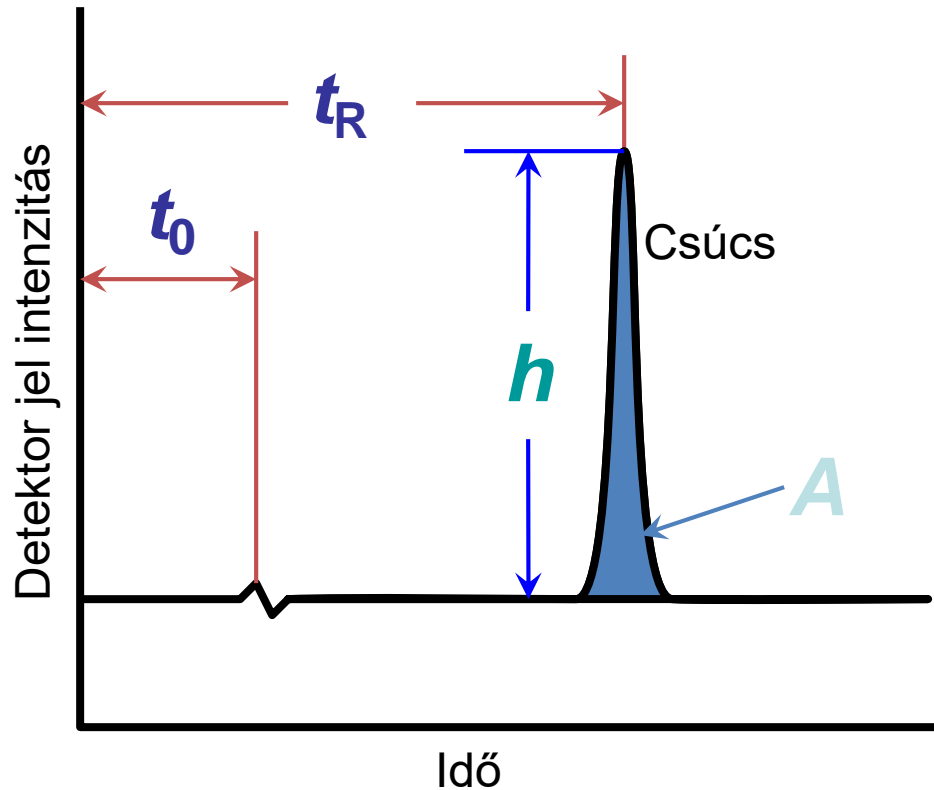
If we plot the amount of each pigment against the time it takes for the pigment to drip out from the bottom of the column, we produce a two-dimensional plot known as a chromatogram. When only the mobile phase passes through the detector, the signal output moves in a straight line. This is called the baseline.

When a pigment passes through the end of the column, the line moves up and then down forming a 'peak'. Each pigment is represented by a peak in the chromatogram.

$$K = \frac{c_s}{c_m} > K = \frac{c_s}{c_m} > K = \frac{c_s}{c_m}$$

A kromatogram

t_R : Retenciós idő

t_0 : Holtidő

A : Csúcs terület

h : Csúcs magasság

Az elválasztás folyamata

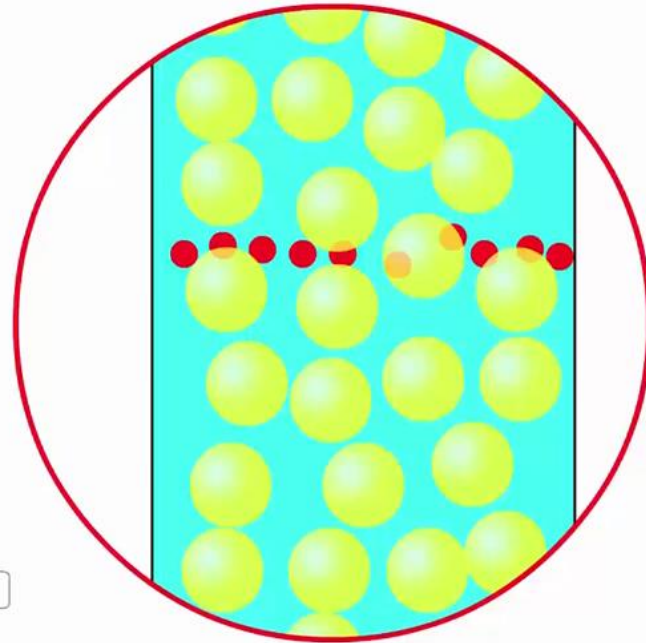
Fundamentals of HPLC 5 - Retention

Describing Retention

In this animation, we freeze the separation of the three colored bands in the mixture and zoom in on the red band. The red band consists of millions of molecules which is typical in chromatography. We have reduced this to only ten red molecules and a few particles of the stationary phase (yellow spheres) to keep it simple.

Notice the red molecules are being carried by the mobile phase and move more slowly through the stationary phase (yellow spheres). The red component is retained by the stationary phase. Components retained more by the stationary phase take longer to come out of the end of the column.

play

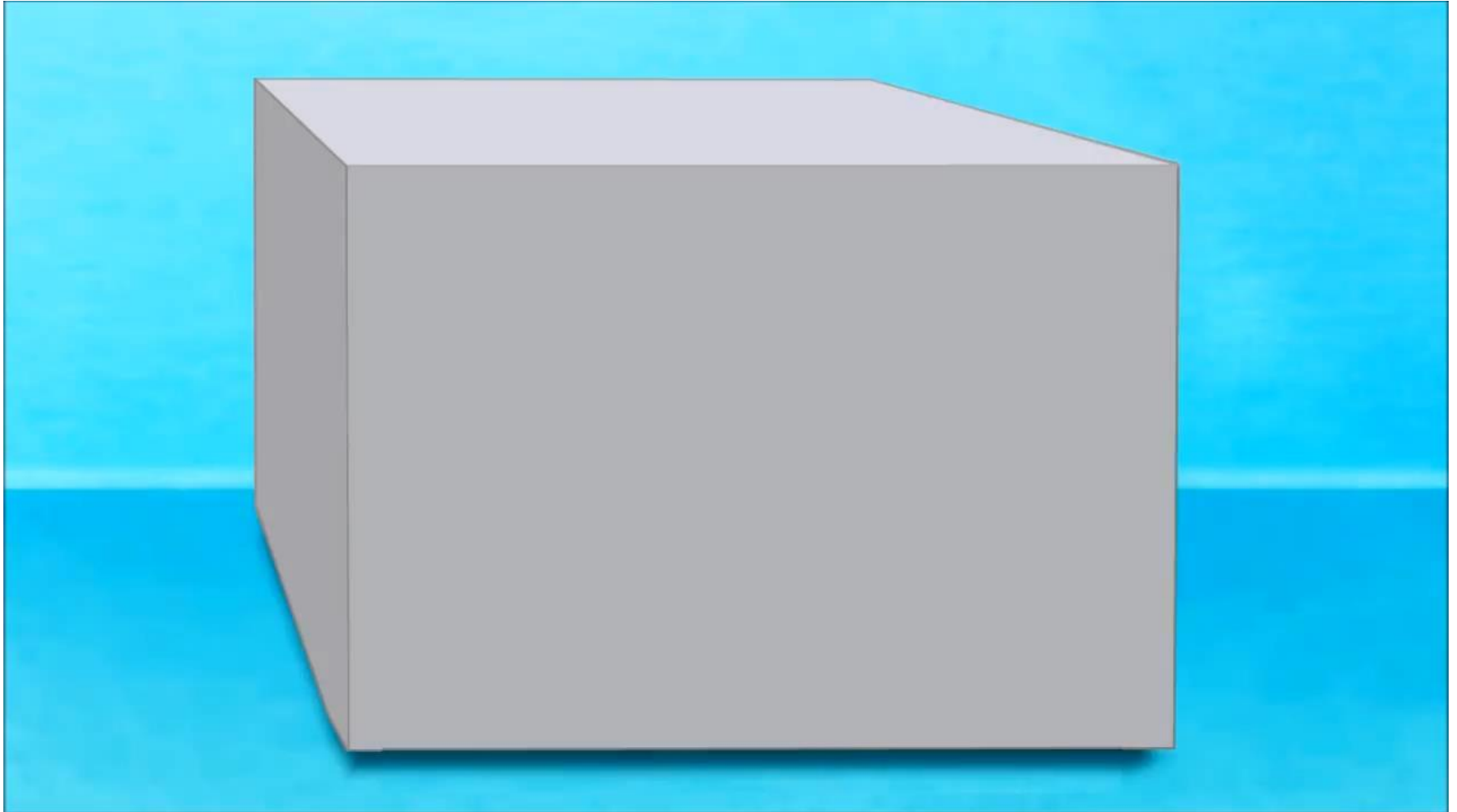

A mozgó és állófázis állapota szerinti felosztás

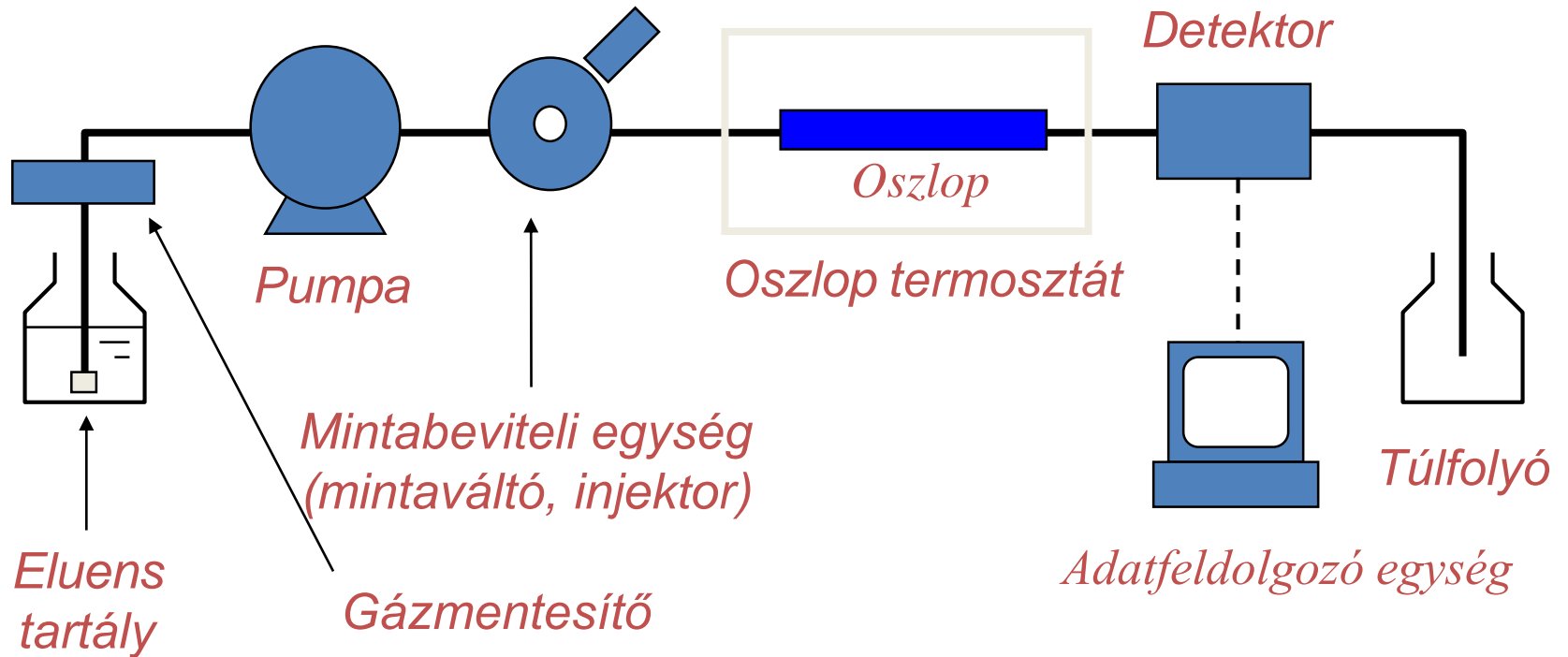
		Mozgó fázis		
		Gáz	Folyadék	Szilárd
Álló fázis	Gáz			
	Folyadék	Gáz-kromatográfia	Folyadék kromatográfia	
	Szilárd			

A gázkromatográfiás készülék (GC)

<https://www.youtube.com/watch?v=iX25exzwKhI>

A folyadékkromatográfiás készülék sémája

A folyadékkromatográfiás készülék

HPLC - The Hardware

From the first chromatography to today's modern High Performance Liquid Chromatograph. The principle is exactly the same but each of the parts has been replaced with sophisticated equipment.

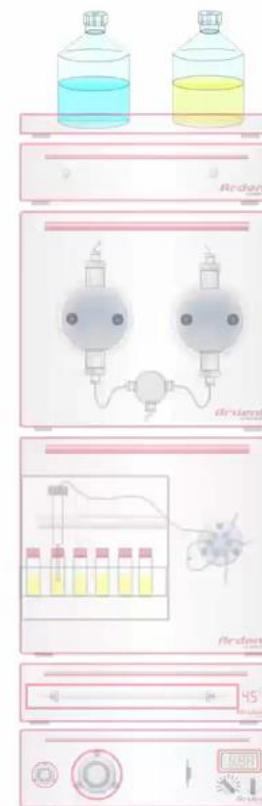
The data is collected and manipulated through software. The chromatography software also controls the instrumentation.

Roll the mouse over each of the system's components for further explanation.

'HPLC Hardware' is covered fully in a module in this suite of eLearning products with full explanations of their workings together with animations.

Arden
scientific

Introduction to Chromatography 8 - Instrument

A folyadékkromatográfiás készülék

ELUENS vagy MOZGÓFÁZIS

GÁZMENTESÍTŐ

NAGYNYOMÁSÚ PUMPA

$\Delta p \sim 400 - 1000 \text{ bar}$

MINTABEVITEL

$V_{inj}: 1-100 \mu\text{l}$

KROMATOGRÁFIÁS OSZLOP

$D_{part}: 2-10 \mu\text{m}, d_c: 3-8 \text{ mm}, L=2-25 \text{ cm}$

DETEKTOR

UV-VIS, Tömegspektrométer

GC összehasonlítása HPLC-vel

Tipikus GC kapilláris oszlop
30 m hosszú x 0,25 mm belső átmérő
0,1-5 μm filmvastagságú állófázis

Tipikus HPLC oszlop
15 cm hosszú x 4,6 mm belső átmérő
1,7-5 μm szemcseméretű állófázis

Meghatározható anyagok

- illékony (350°C alatt elpárologtatható)
- molekulatömeg: < 500 Da

- a mozgófázisban oldható
- széles polaritási tartomány
ionos vegyületek is elemezhetők
- molekulatömeg: nincs felső korlát,
fehérjék is

HPLC elválasztási módok

Vegyülettípusok	Mód	Állófázis	Mozgófázis
Semleges Gyenge sav Gyenge bázis	Fordított fázis (RP)	Apoláris Módosított szilikagél C18, C8, C4, fenil	Poláris Víz/szerves módosítók
Vízben kevésbé oldható, közepesen poláris vegyületek	Normál fázis (NP)	Poláris(abb) Szilikagél Alumínium oxid Módosított szilikagél	Apoláris(abb) Apoláris szerves oldószer / poláris módosítók
Erősen poláris vegyületek	Hidrofil kölcsonhatási kromatográfia	Szilikagél Módosított szilikagél ciano, amino, diol	Víz/szerves módosító (min. 60-70%)
Ionos vegyületek, savak, bázisok	Ionpár (IP)	C18, C8	Víz/szerves oldószer- ionpárképzők
Ionizálható szerves vegyületek, fehérjék, szervetlen ionok	Ioncsere (IEX)	Anion-, vagy kationcserélő gyanta	Vizes só oldat + puffer
Makromolekulák, polimerek	Méretkizárás	Polisztirol Szilikagél	Gélszűrés - vizes Gélpermeációs -szerves

A környezet

- a hely, ahol élünk, dolgozunk....
- a belélegzett levegő, a víz amit megiszunk...
- a Föld érintetlen területei, amelyek egyre inkább veszélyeztetettek
- az atmoszféra felső része, amely kiszűri a Földre érkező káros sugárzásokat
- .....
- .....

Mindazok a területek, amelyek az élőlények életminőségét befolyásolják.

Környezetünk állandóan változik

Természetes folyamatok

- időjárás
- ár-apály
- vulkánok
- kémiai folyamatok a légkör felső részeiben
- élő szervezetek

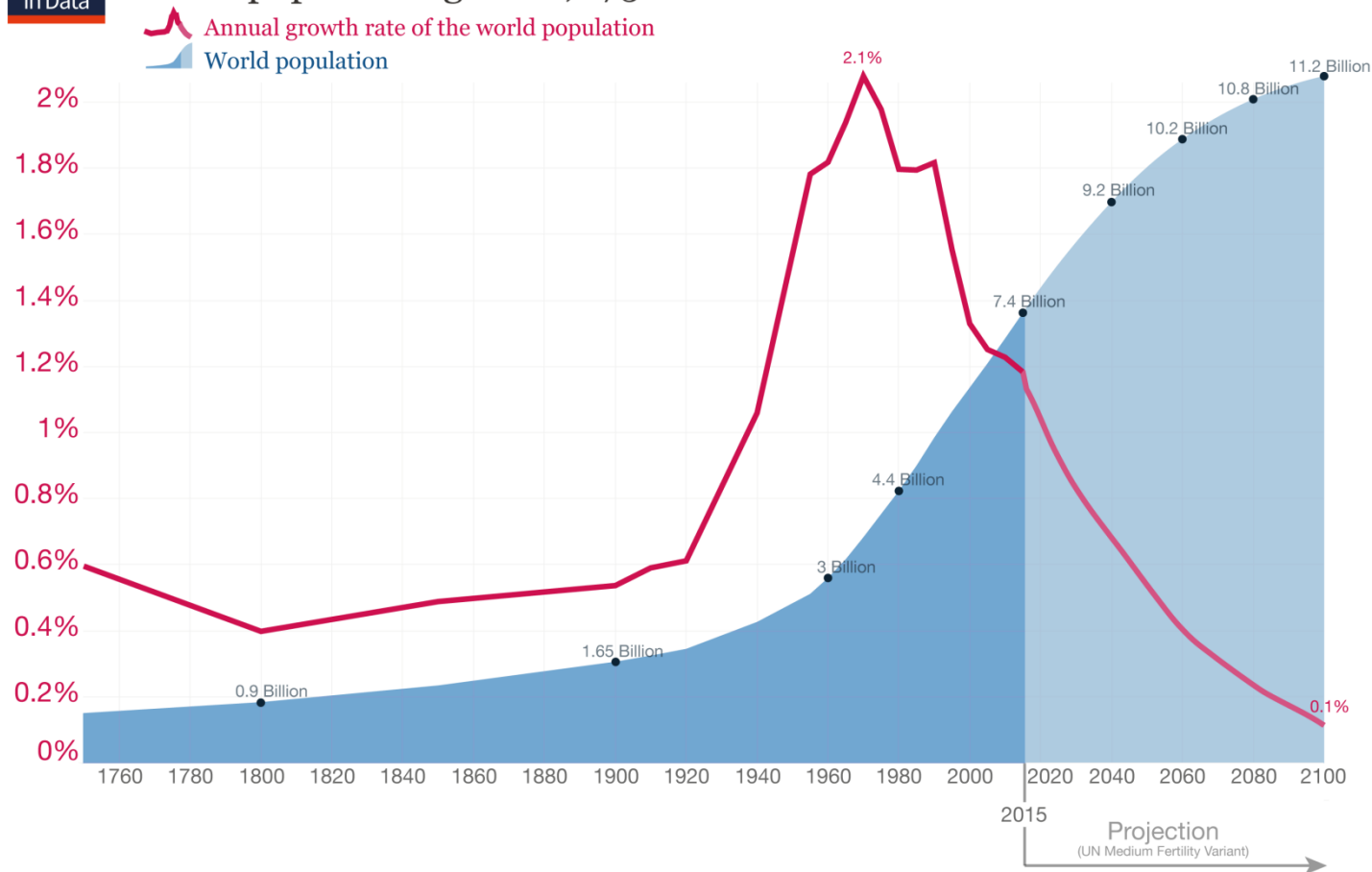
.....

Humán beavatkozás

A népesség növekedése a Földön

Our World
in Data

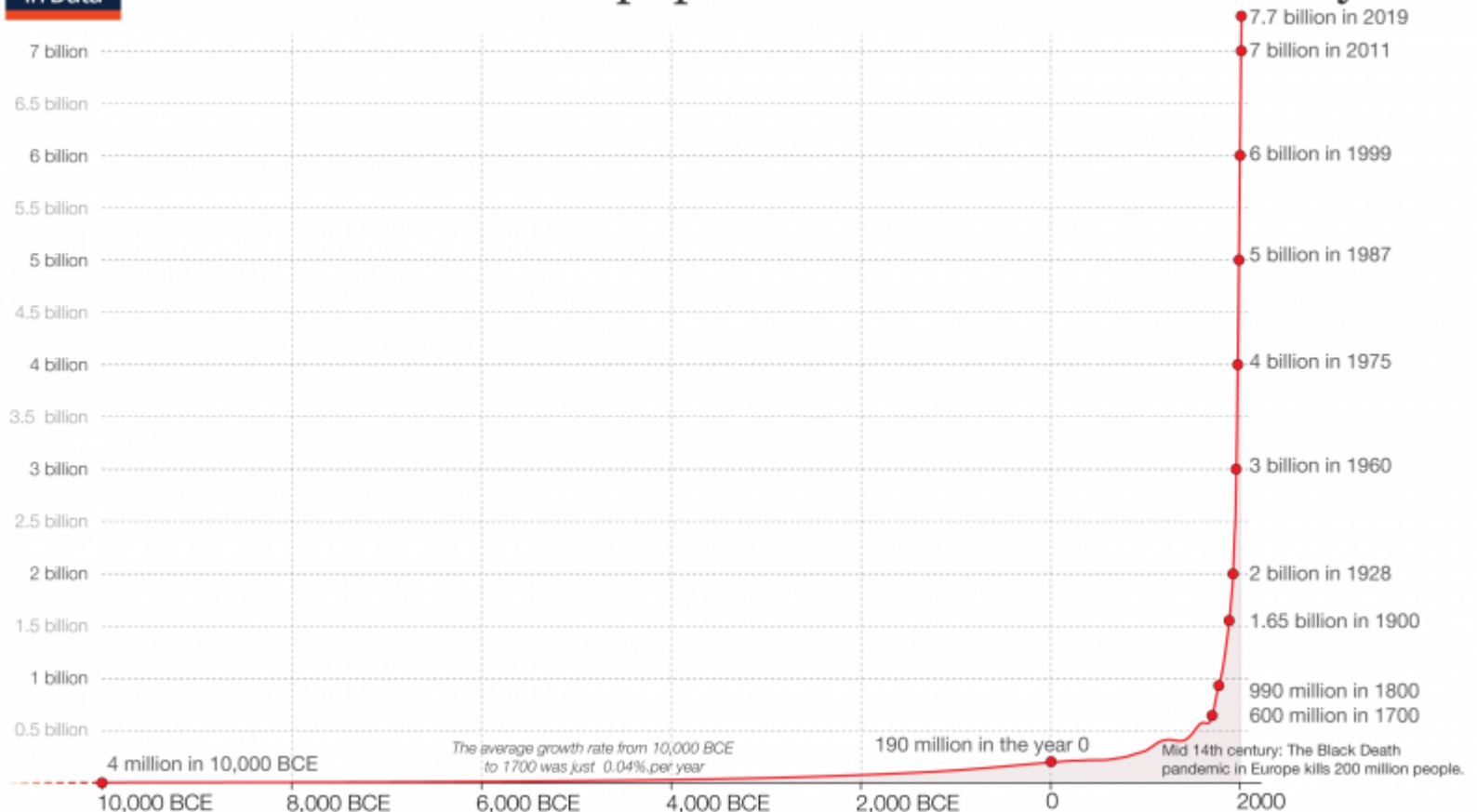
World population growth, 1750-2100

Data sources: Up to 2015 OurWorldInData series based on UN and HYDE. Projections for 2015 to 2100: UN Population Division (2015) – Medium Variant. The data visualization is taken from [OurWorldInData.org](https://ourworldindata.org). There you find the raw data and more visualizations on this topic.

Licensed under CC-BY-SA by the author Max Roser.

The size of the world population over the last 12,000 years

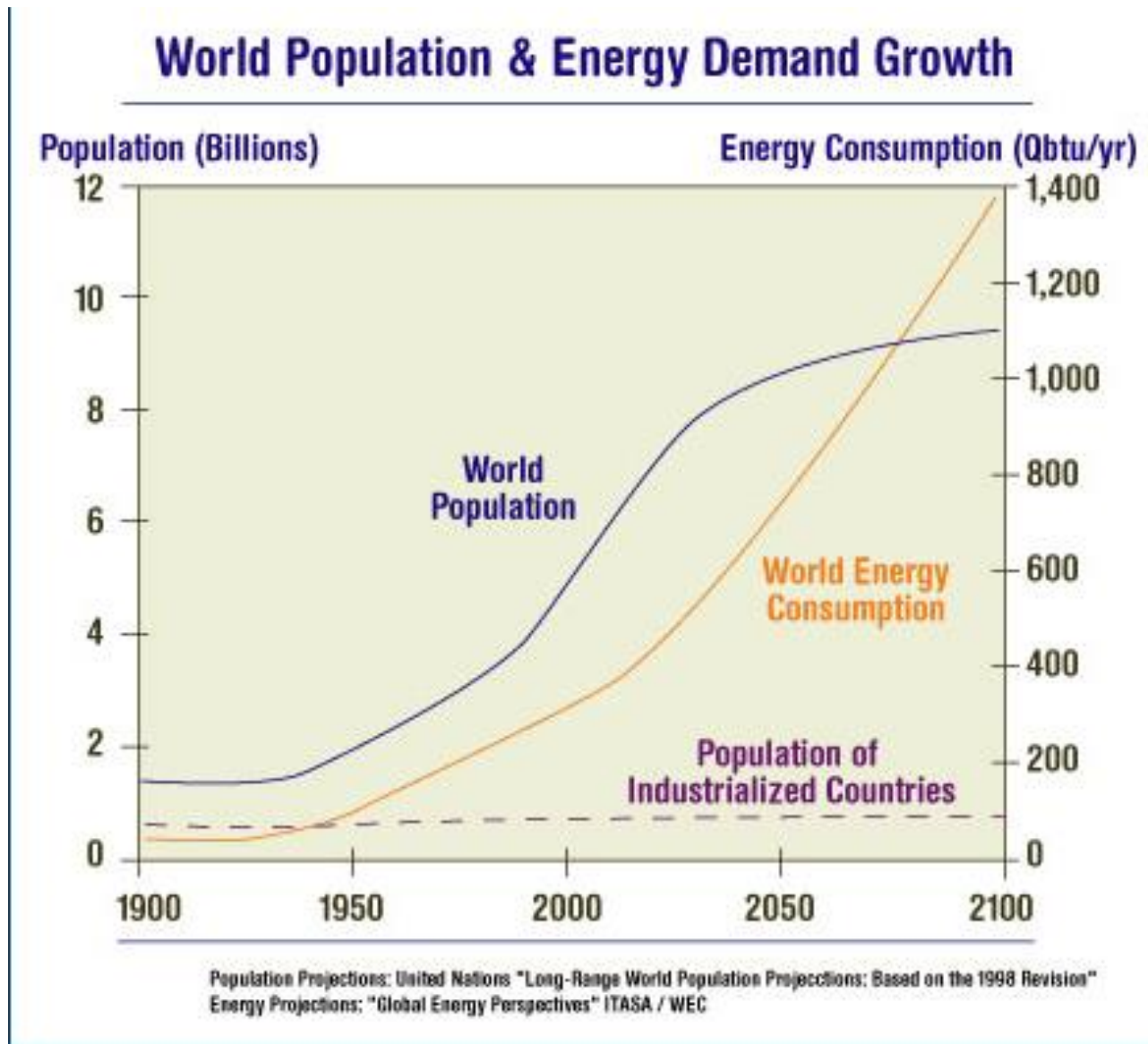

Based on estimates by the *History Database of the Global Environment (HYDE)* and the United Nations. On OurWorldinData.org you can download the annual data.

This is a visualization from OurWorldinData.org, where you find data and research on how the world is changing.

Licensed under [CC-BY-SA](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) by the author Max Roser.

Az energiaigény növekedése

Ezzel párhuzamosan nő a környezetszennyezés

korábbi

- meddőhányók bezárt bányákban
- korábbi ipari területek szennyezett talaja
- betiltott peszticidek maradványai

jelenleg

- járművek emissziója
- jelenleg használt peszticidek felhalmozódása az élelmiszerláncban
- mérgező részecskék kibocsájtása a hulladékégetésnél
- fosszilis energiahordozók elégetése
- háztartási hulladék

Mi a szennyezés?

OECD definíció:

Az ember által szándékosan, vagy akaratlanul a környezetbe bocsájtott anyag, vagy energia amelynek az emberi egészségre, vagy más élőlényekre káros hatása van, vagy zavarja a kikapcsolódást, vagy egyéb legális tevékenységet a környezetben.

- zaj szennyezés
- sugárzás (hő-, radioaktív szennyezés)
- kémiai szennyezés
- biológiai szennyezés

Kémiai szennyezések

vegyi anyagok (ember által előállított)

- halogénezett szénhidrogének (freonok).....

természetben is előforduló kémiai anyagok nagy koncentrációban

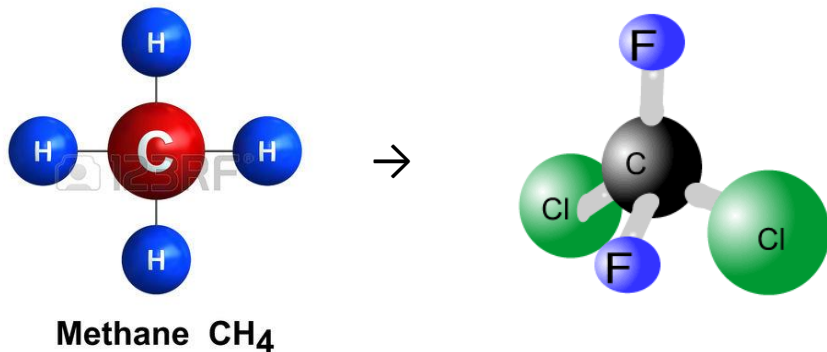
- CO_2
- CH_4
- nitrogén oxidok
- fémek (Pb, Cr, Mn, Co.....)

Nitrogén forma	probléma
N_2O	Üvegház hatású gáz, ózont csökkenti
NH_3	Halakra nagyon mérgező
NO_2^-	Vízi élőlényekre nagyon mérgező
NO_3^-	Eutrofizációt elősegíti, csecsemőkre veszélyes (kék csecsemő szindróma)

Kémiai szennyezések - freonok

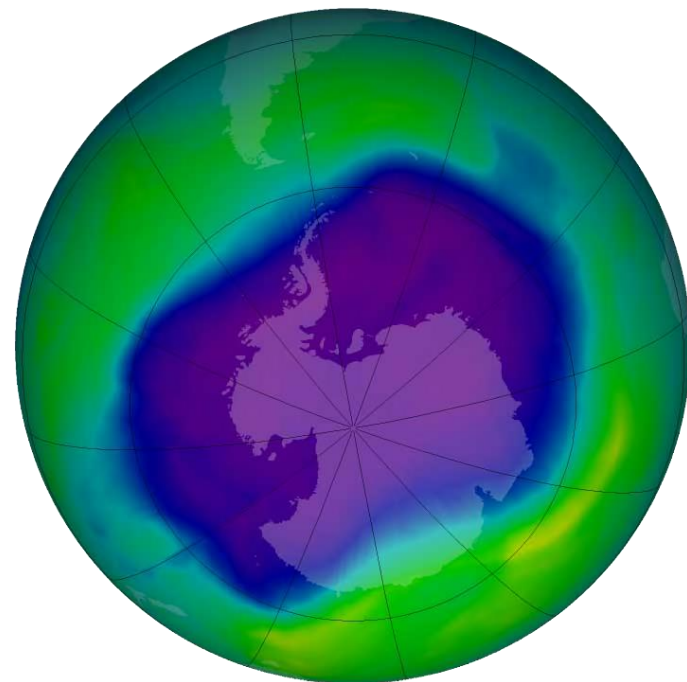
fluorozott klórozott (brómozott) szénhidrogének (angolul chlorofluorocarbons, CFCs, Freonok) – metán, etán, propán illékony származékai

Montreali egyezmény 1987

Az eddig mért legnagyobb ózonlyuk az Antarktisz felett (2006)

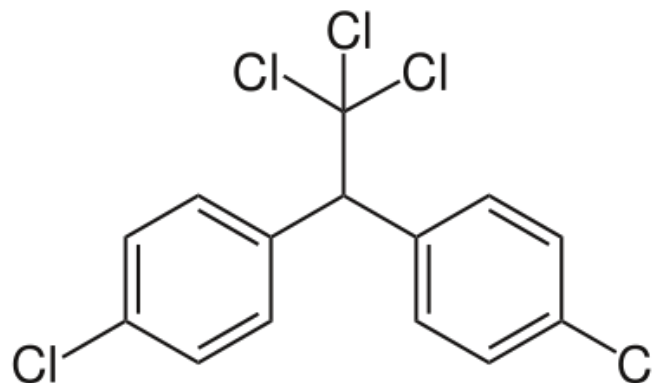

Kémiai szennyezések – betiltott peszticidek

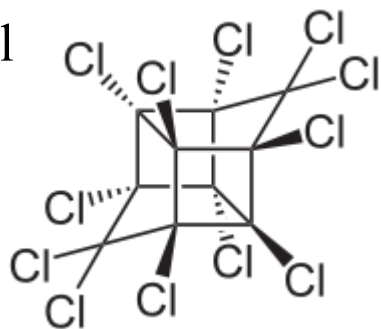
DDT

diklór-difenil-triklóretán

A „piszkos tizenkettő”

1. aldrin
2. endrin
3. chlordane
4. heptaklór
5. hexaklórbenzol
6. dieldrin
7. mirex
8. toxaphene
9. DDT

Persistent Organic Pollutants, POP

- jellemzően halogénezett szerves vegyületek
- nagyon lipofil vegyületek
- bioakkumuláció
- a környezetben rendkívül nehezen bomlanak le

Stockholmi egyezmény 2001

Kémiai szennyezések – egyéb POP -ok

10. poliklórozott bifenilek – PCB-k

Tulajdonságaik:

- kémiailag stabilak
- nem gyúlékony
- nagy dielektromos állandó

Felhasználás:

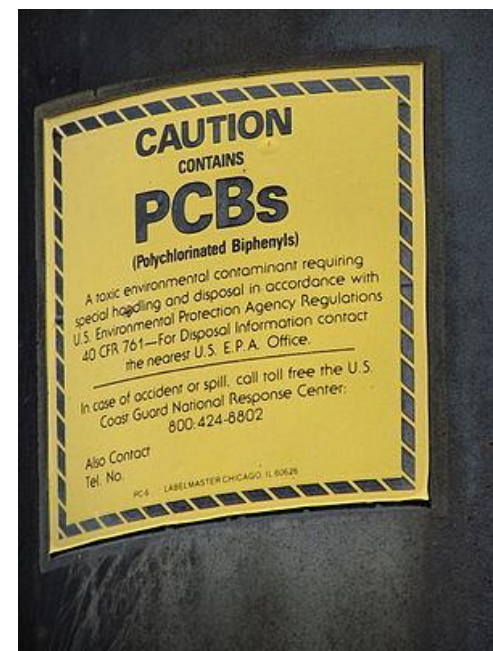
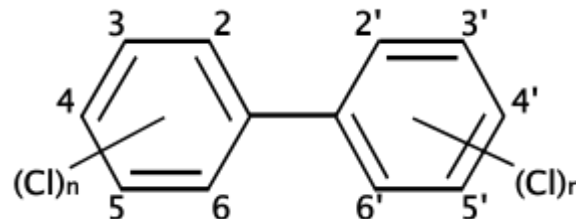
- dielektrikum transzformátorokban/kondenzátorokban-transzformátor olaj
- hűtőközeg
- égésgátlók
- lágyítók

Hatásuk:

- endokrin diszruptor – a hormonrendszer működését megzavaró vegyület
- rákkeltő

Felhalmozódás:

- vizekben, talajban, élő szervezetekben

Kémiai szennyezések – egyéb POP -ok

11. dioxinok és

12. poliklórozott dibenzofuránok

Klórtartalmú vegyületek tökéletlen égésénél (1200°C alatt) keletkeznek:

- kórházi-, háztartási-, veszélyes hulladék
- házi hulladékégetés
- peszticidek gyártásánál

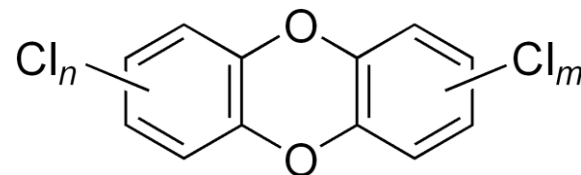
Hatásuk:

- teratogének
- mutagének
- lehetséges rákkeltők

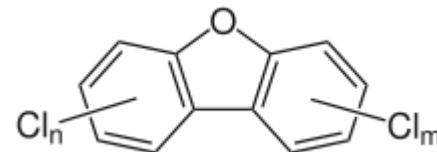
Felhalmozódás:

- élelmiszerlánc

poliklórozott dibenzo-1,4-dioxinok

poliklórozott dibenzo-furánok

Kémiai szennyezések – PAH-ok

policiklusos aromás szénhidrogének

Szerves anyagok tökéletlen égésénél keletkeznek:

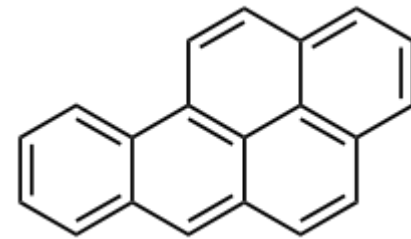
- kátrány, dohányfüst
- ipar, gépjárművek kipufogó gáza (főleg Diesel motorok)
- grillezett húsok
- avarégetés
- erőtüzek, vulkán kitörések

Hatásuk:

- mutagének
- genotoxikusak
- allergének
- rákkeltők
- kéményseprő betegség – bőrrák

Emberi bevitel fő forrásai:

- élelmiszer (halak, füstölt, túlsütött ételek)
- ivóvíz
- dohányfüst

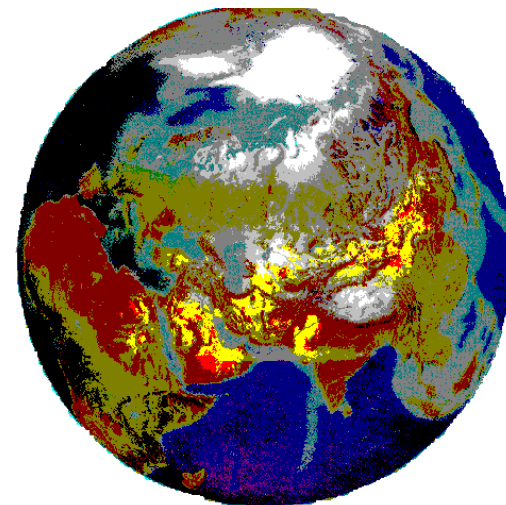
benz(a)pirén

a legveszélyesebb a 16 mérendő PAH vegyület közül

A környezetanalitika a kémiai szennyezők koncentrációjának mérésével foglalkozik

- **LEVEGŐ** – emisszió
– levegőminőség
- **VÍZ** – felszíni víz
– talajvíz
– szennyvíz
- **FÖLD** – ásvány vagyon
– termőföld
– talaj
- **TELEPÜLÉSI KÖRNYEZET**
- **TÁJ**

HULLADÉK termelési
kommunális
veszélyes

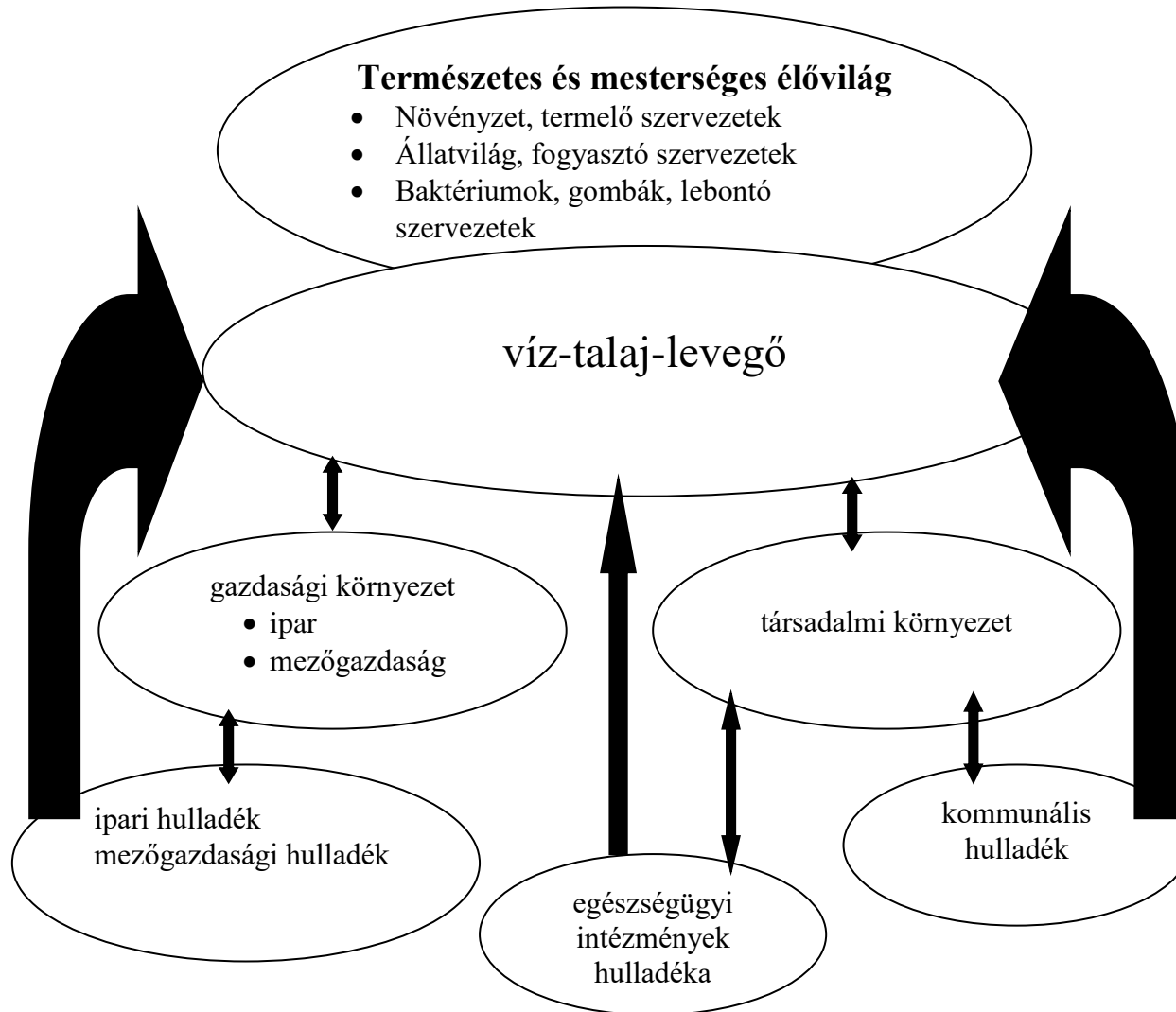

KITERJEDÉS

- *Helyi 0-20 km
- *Regionális
20-200 km
- *Kontinentális
- *Globális

A környezet elemei és az egyes elemek kapcsolata

A környezetvédelem elsődleges célja

- (1) Az ökoszisztéma egyensúlyának fenntartása
- (2) A fenntartható fejlődés feltételeinek biztosítása

Egy környezetvédelmi probléma kezelésének lépései – a környezetanalitika szerepe

- **a probléma felismerése** (pl. savas eső)
- **a probléma kiterjedtségének vizsgálata** (a természetben nem előforduló vegyület koncentrációjának monitorozása, mennyivel növekedett a természetben előforduló vegyület koncentrációja)
- **szabályozási eljárások kidolgozása** (pl. a technológia fejlesztése, társadalmi irányultságú módszerek)
- **jogszabályok** (általában analitikai koncentrációkat adnak meg)
- **a probléma megoldottságának monitorozása** (megfelel-e a jogszabálynak a mért koncentráció)

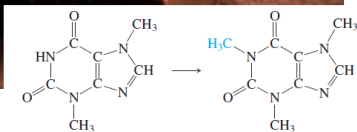
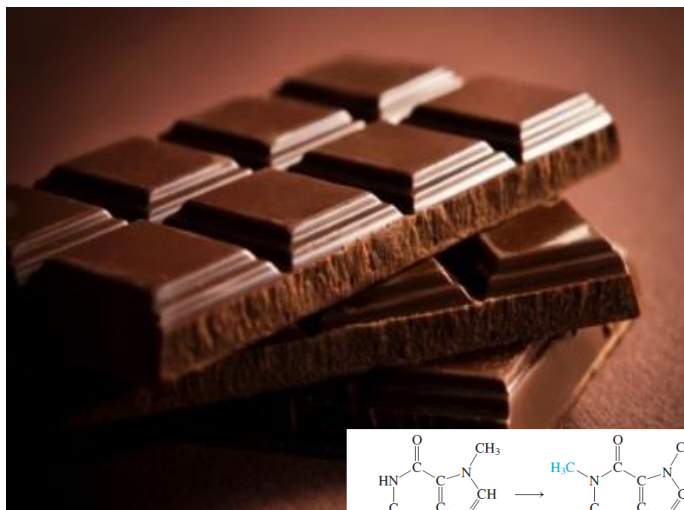

A környezetvédelmi analitika feladatai

- (i) Az ökoszisztéma elemeinek vizsgálata, adatok szolgáltatása a környezetvédelemhez
- (ii) A vizsgálati eredmények felhasználásával környezet állapotának folyamatos értékelése
- (iii) A környezet károsító folyamatok megelőzése vizsgálatokkal
- (iv) Az ökoszisztéma folyamatainak kutatása:
  - távlati hatások megismerése

Analitikai kémia – a kérdés feltevés

- Kvantitatív analitikai kémia: Mennyi kémiai anyag van valamiben?
- Kvalitatív analitika kémia: Milyen kémiai anyag van valamiben?

Teobromin koncentráció: 5000 $\mu\text{g/g}$
0,5 % m/m

Koffein koncentráció: 380 $\mu\text{g/g}$
0,038% m/m

TERHES/NEM TERHES

1. Mintavétel

Az analitikai elemzés első lépése reprezentatív minta vétele.

Homogén anyagból

Heterogén anyagból

2. Mintaelőkészítés

-kis mennyiségű csokoládé darab bemérése centrifugacsőbe,
tömegének feljegyzése

-őrlés dörzsmozsárban

-a zsír kiextrahálása 10 ml szénhidrogén oldószerrel (pl. benzinnel)

-a zsírtalanított, kiszáritott csoki tömegének lemérése

2. Mintaelőkészítés folyt.

-a zsírtalanított csokoládé többszöri átmosása Erlenmeyer lombikba vízzel

-a lombik melegítése vízfürdőn, hogy a koffein és a teobromin kioldódjon

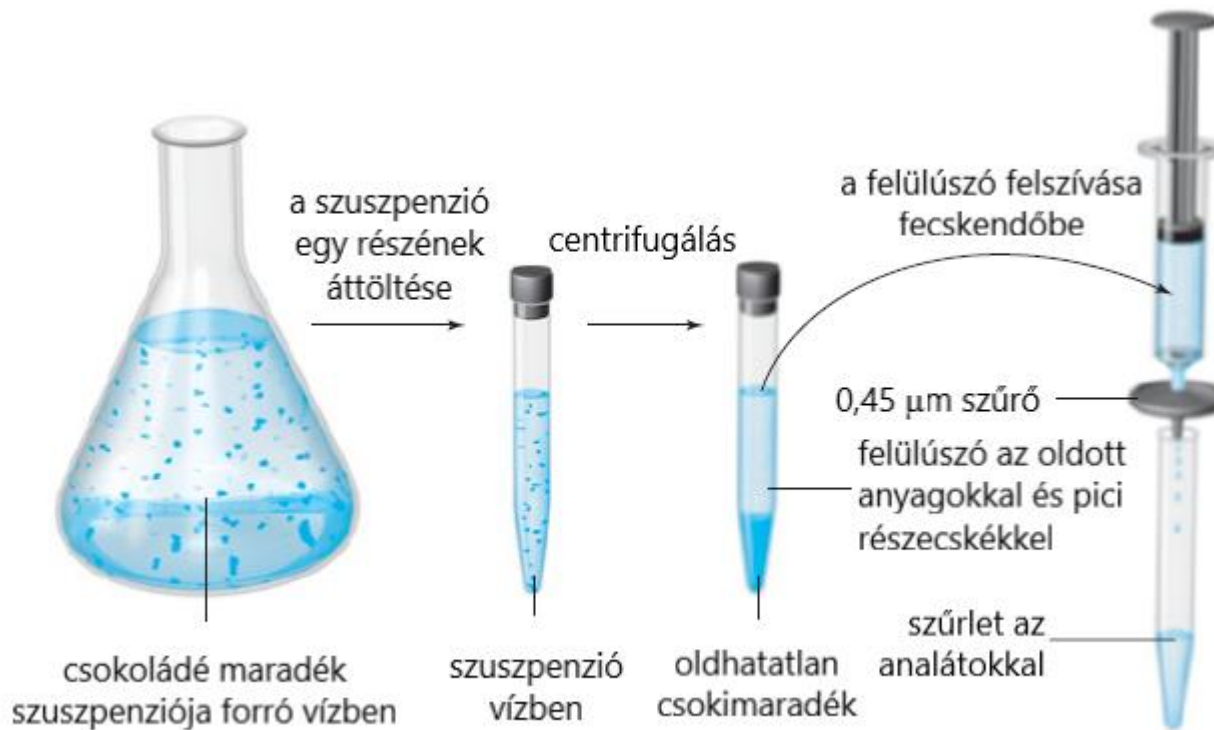
-a hozzáadott víz pontos tömegének lemérése

csokoládé maradék
szuszpenziója forró vízben

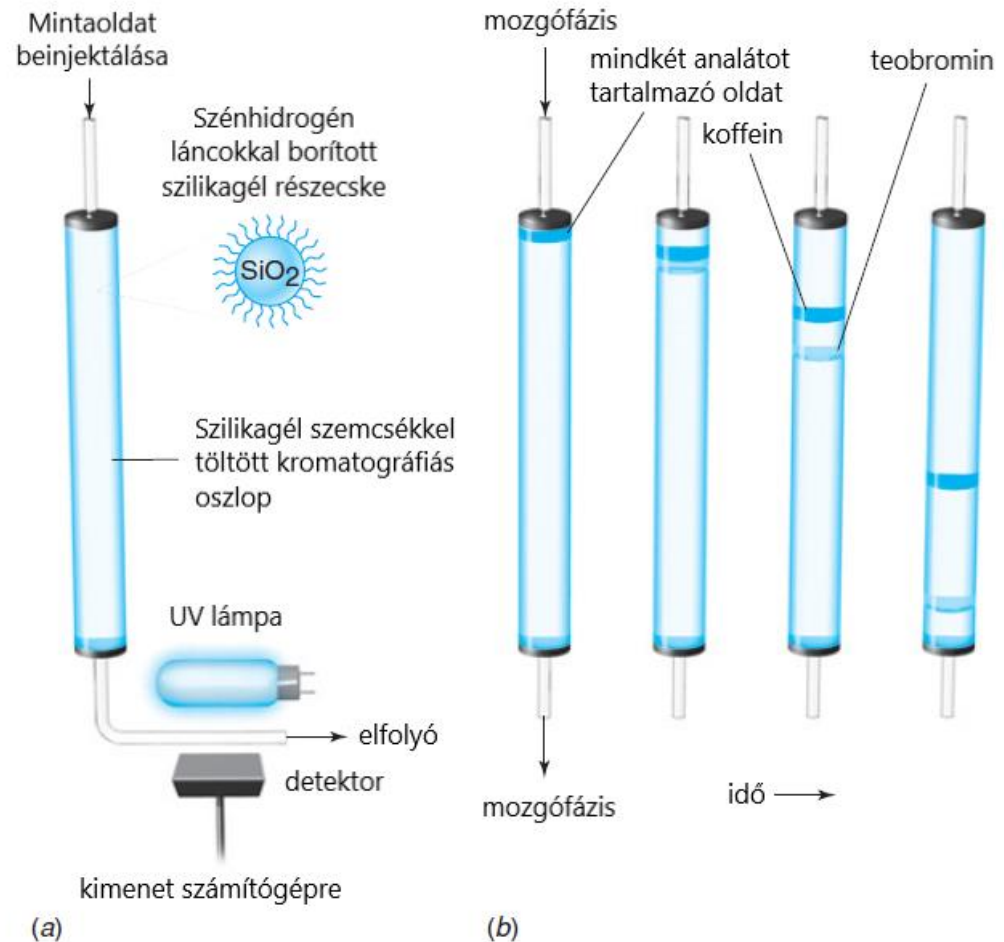
2. Mintaelőkészítés folyt.

-centrifugálás és szűrés a nagyon apró, fel nem oldódott szemcsék eltávolítására

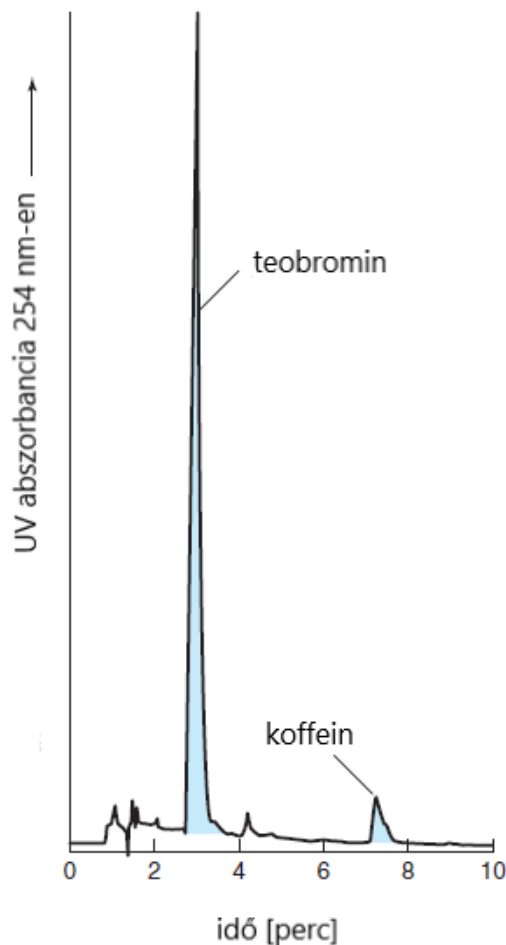

3. Kémiai analízis – kromatográfiás elválasztás

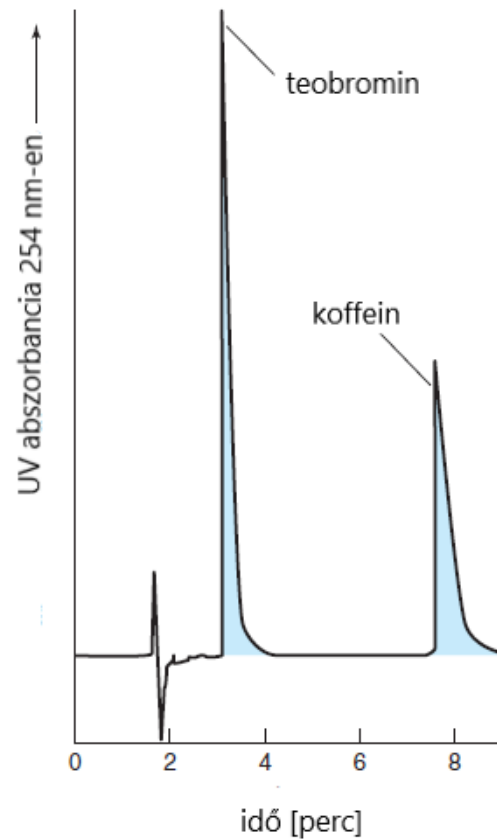
- 20 µl extrahált minta injektálása a kromatográfiás rendszerbe
- Elúció a mozgófázissal (79% víz; 20% metanol; 1% ecetsav)
- UV detektálás 254 nm-en

3. Kémiai analízis - detektálás

a) 20 μ l csokoládé extraktum kromatogramja

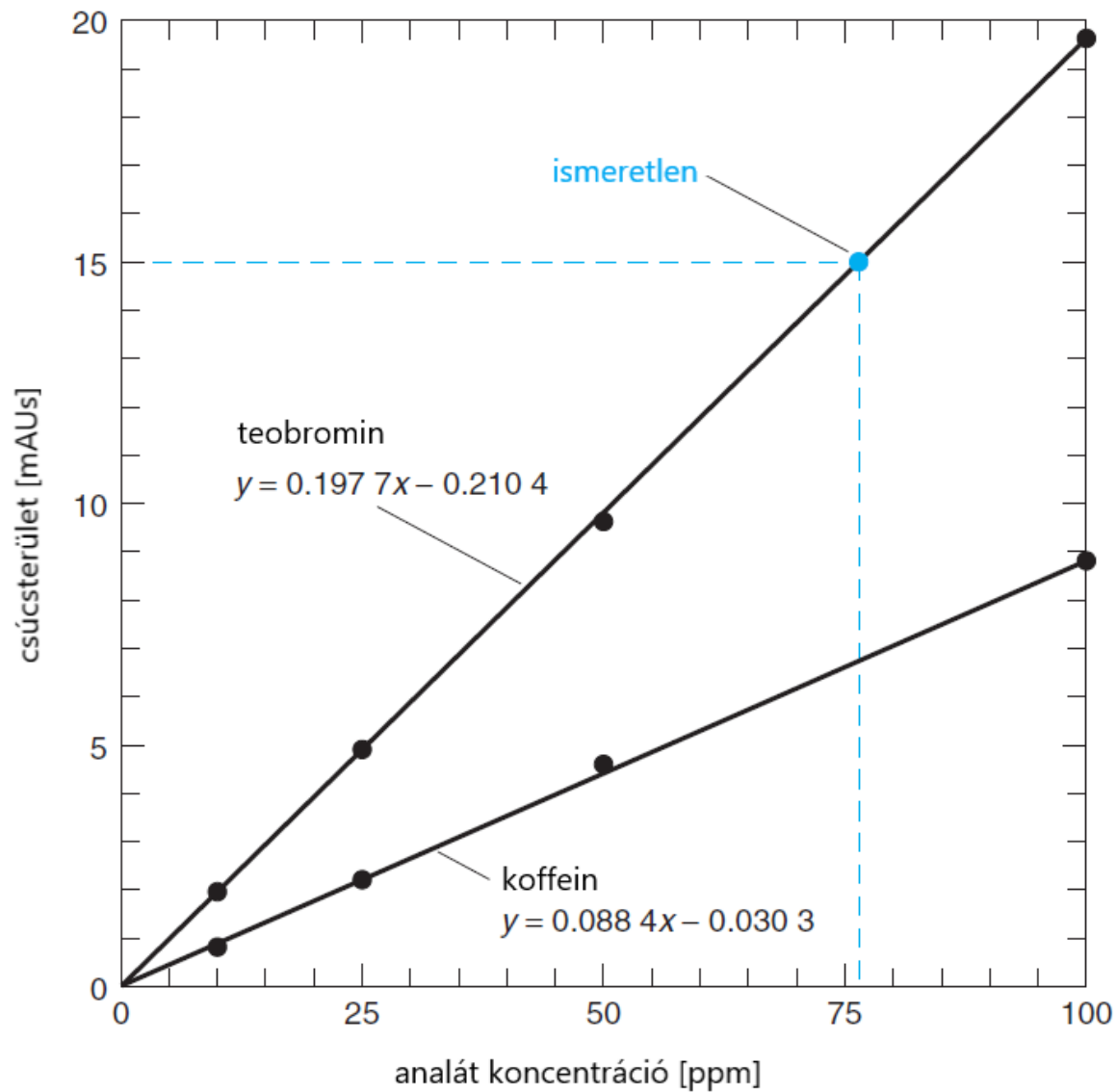

b) 20 μ l standard oldat kromatogramja, amely 50 μ g/g teobromint és 50 μ g/g koffeint tartalmaz

Hypersil ODS 150 mm hosszú x4,6 mm átmérőjű 5 μ m-es szemcseméretű oszlop; víz:metanol:ecetsav 79:20:1 térfogatarányú elegyével eluálva 1 ml/perc áramlási sebességgel

3. Kémiai analízis - kalibráció

3. Kémiai analízis – az eredmények közzlése és értelmezése

Analát	Koncentráció [g analát /100 g csokoládé]	Relatív standard deviáció [%]
teobromin	0,392±0,002 (n=3)	0,51
koffein	0,050±0,003 (n=3)	6,0

átlag

mérések száma

szórás/standard deviáció

3. Kémiai analízis – az eredmények értelmezése

Élelmiszerek és italok koffein tartalma		
Forrás	Koffein (mg/adag)	1 adag
Eszpresszó	15-53	30 ml
Koffeinmentes kávé	1,5-2	1 dl
Tea	30-40	2 dl
Kakaóital	2-8	2 dl
Főzőcsokoládé	20-22	28 g
Étcsokoládé	17-18	28 g
Tejcsokoládé	6-8	28 g
Koffeines üdítőitalok	26-46	2,5 dl
Red Bull	80	2,5 dl

Az analitikai mérés általános lépései

Kezdeti kérdés felvetés (pl. biztonságos-e ezt a vizet meginni?....)

A kérdés lefordítása egy kémiai kérdésre, ami adott analitikai méréssel megválaszolható.

A megfelelő analitikai módszer kiválasztása (szabványmódszerek, validált saját módszerek)

Mintavétel (reprezentatív, minta stabilitás)

Mintaelőkészítés – a reprezentatív mintát klasszikus, vagy műszeres eljárással analizálhatóvá alakítjuk (+töményítés, zavaró anyagok eltávolítása)

Kémiai analízis (az előkészített minta több részletén, vagy több mintán – a mérési bizonytalanság/mérési hiba becslése)

Mérési eredmények közzlése és értelmezése (mérési jegyzőkönyv)

Következtetések levonása – nem az analitikus feladata

A környezetvédelmi vizsgálatok, analitikai vizsgálatok szabályozása

(1) A környezetvédelmi vizsgálatok eljárásait, a vizsgálandó tényezőket és az értékelést megalapozó határértékeket szigorú előírások szabályozzák:

- Nemzetközi egyezmények, előírások
- Kormányrendeletek
- Ágazati rendeletek, előírások
- Nemzetközi szabványok
- Magyar szabványok

(2) A környezetvédelmi analitikai vizsgálatok minőségbiztosítása szigorú

- Hatósági hatású vizsgálatokat csak akkreditált laboratóriumok végezhetnek

<http://www.nah.gov.hu/>

- Hatósági intézkedések: bírság, mentesítési kötelezettség stb.